

# İSTANBUL'UN İLK BÜYÜK ULUSLARARASI FUARI: SERGİ-İ UMUMÎ-İ OSMANÎ (1863)

ERCÜMENT BALCI\*

İstanbul, ticari, kültürel ve sanatsal zenginliklerin sergilendiği, tanıtıldığı âdeta büyük bir festival ve fuar alanıdır. İstanbul'un dünyanın önemli sergi ve fuar merkezlerinden biri olma yolundaki serüveni XIX. yüzyılda başlamıştır. Avrupa'da fuarlar yaygınlaşınca Sultan Abdülaziz benzeri bir fuarın İstanbul'da açılmasına karar vermiş; 1862 yılında başlayan hazırlıklar, 1863 yılı Şubat'ında Sultanahmet Meydanı'nda büyük bir fuarın açılmasıyla başarıya ulaşmıştır. 27 Şubat 1863'te açılıp 27 Temmuz 1863'te kapanmış olan Türkiye'nin ve İstanbul'un bu ilk büyük uluslararası fuarı literatürde, "Sergi-i Umumî-i Osmanî" olarak anılmaktadır. Sergi-i Umumî "Osmanlı ekonomisine rekabet gücü kazandırmak, ülkede üretim mallarının kalite, çeşit ve fiyatlarını görmek, üreticinin sorunlarını tespit etmek ve başarılı olanları ödüllendirmek" amacıyla düzenlenmiştir. Başlangıçta ülke mallarıyla sınırlı bir fuar olarak tasarlanan Sergi-i Umumî, Avrupa'nın zirai ve sınai makine ve araç-gerecinin de katılımıyla uluslararası bir fuara dönüşmüştür.

Sergi-i Umumî için Sultanahmet'te Ayasofya ile Sultanahmet camileri arasındaki meydana yeni bir bina inşası Mustafa Fazıl Paşa'nın da

\* İstanbul Üniversitesi



1- Sergi-i Umumî-i Osmanî'nin hatırasına hazırlanan madalyanın ön ve arka yüzü (İstanbul Arkeoloji Müzesi, Sikkeler Bölümü)

ortak olduğu bir kumpanyaya ihale edilmiştir. Mimar Bourgeois ile mimar Parvillee tarafından inşa olunan bina; taş, dökme demir ve ahşaptan; üzeri camla kaplı dikdörtgen şeklinde ve 3.500 m'ye yakın sergileme alanına sahipti. Yapı, 65 günde tamamlanmıştır. Binanın önüne yine dikdörtgen şeklinde bir de bahçe yapılmıştır. Sergi binasının ortasında yangın tulumbalarının su ihtiyacı için fiskiyeli bir de havuz yapılmıştır. Fuar binasının ileride "Çarşı-yı Osmanî" adıyla kalıcı bir çarşıya dönüştürülmesi tasarlanmıştır. Dikilitaş tarafında padişah için özel bir daire ile sergi alanında ziyaretçilerin sigara, kahve, meşrubat vs. şeyler içerek dinlenebilecekleri bir de gazino inşa olunmuştur. (Sergi alanında sigara yasağı uygulandığında tiryakiler burayı kullanmıştır.) Sergi binasıyla Sultanahmet Meydanı'nda çevre düzenlemesi için demir parmaklıklar, kaldırım taşları ve çiçeklendirme çalışmasına yüklü miktarlarda paralar harcanmıştır. Avrupa'dan gelecek buharlı makineler ve araç-gereç için ana sergi binasının arkasında, Dikilitaş ile Örme Sütun arasındaki alanda Serpantin Sütunu'nu içine alacak biçimde, ikinci bir sergi binası daha inşa olunmuştur. Bu binanın bütün masrafları Mustafa Fazıl Paşa tarafından karşılanmıştır. Sergi

alanının yangına ve sair tehlikelere karşı güvenliğini özel kıyafetli polis ve tulumbacı erlerinden oluşan 300 kişi sağlamıştır.

Sergi-i Umumî-i Osmanî, 27 Şubat 1863'te Cuma namazını müteakiben Sultan Abdülaziz tarafından resmen açılmıştır. Sergi alanını gezen padişah, gördüklerinden duyduğu memnuniyetin bir göstergesi olarak, görevlilere çeşitli hediyeler ve nişanlar takdim etmiştir. Sergiyi birkaç kez daha ziyaret eden sultan, kendine ayrılmış binada iftar da açmıştır.

Sergiye cuma, pazar, pazartesi, salı ve perşembe günleri erkekler; çarşamba ve cumartesi günleri de Müslüman kadınlar kabul edilmiştir. 11 Mart 1863 Çarşamba günü Valide Pertevniyal Sultan, Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi ve saray halkından oluşan bir heyet, sergi alanına gelerek kadınlara has günün resmî açılışını yapmış ve sergi komisyonu başkanı ile bazı görevlilere çok kıymetli hediye ve ihsanlarda bulunmuştur. Kadınlara ayrılan günlerde eşya sahiplerinden başka kimse sergi alanına kabul edilmezken; gayrimüslim kadınlar, erkeklere mahsus günlerde de serbestçe sergi alanına girebilmişlerdir. Kadınların daha çok rağbet ettikleri sergiyi beş aylık süre boyunca yüz binlerce ziyaretçi gezmiştir. Ziyaretçiler arasında

Avusturya ve İngiltere'den gelen çok sayıda Avrupalı da bulunuyordu. Vapur kumpanyaları, Sergi-i Umumî'ye gelecek turistler için özel vapur seferleri düzenlemişlerdi. Sergiye giriş ücretleri 5'er kuruştan 1'er kuruşa kadar değişmiştir. Sergi mahalline girişlerin kontrolünü ve ücretli geçişi sağlamak üzere konulan turnikeler, o güne kadar görülmemiş bir uygulama olmakla, İstanbul halkının ziyadesiyle dikkatini çekmiştir.

Halkın İstanbul sergisine rağbetini artırmak maksadıyla sergi sonuna kadar Muzika-i Hümayun'un verdiği konserler, ziyaretçiler tarafından büyük bir beğeniyle karşılanmıştır. Muzika-i Hümayun'un başında bulunan Callisto Guatelli Paşa, Sergi-i Umumî-i Osmanî için *Marche de l'Exposition* adlı özel bir sergi marşı da bestelemiştir. Sergi-i Osmanî için Marie de Launay tarafından hazırlanan bir kitap, kendi tercümesiyle *Journal de Constantinople*'de yayınlanmış, Mösyö Lindhaym tarafından yazılan bir risale de padişaha sunulmuştur. Ayrıca sergi için şiirler yazılmış; gazetelerde çok sayıda makaleler yayınlanmıştır.

Sergi-i Umumî'ye İstanbul başta olmak üzere 13 eyalet, 22 şehirden eşya ve ürün getirilmiştir. Ayrıca, Tersane-i Âmire, Tophane-i Âmire, Feshane-i Âmire, Hereke Fabrika-i Hümayunu ürünleriyle, İstanbul'dan kaşıkçı, bıçakçı, testereci, keserci, imameci, kalıpçı, kahveci, yelkenci, muhtap, miskbağcı, zenneci, kantarcı, imbikçi, işlemeci, marpuççu, peştamalıcı, çulha, abacı ve debbağ esnafı iştirak etmiştir. Sergilenecek ürün ve eşyalar, gümrük ve sair vergilerden muaf tutulmuş; yol ve nakliye masrafları da devlet tarafından karşılanmıştır.

Eşyalar sergi alanında 13 ayrı bölümde sergilenmiştir. Bunlar; tarım ve orman ürünleri, maden ürünleri, silahlar, kuyumculuk işleri,



2- 1900'de Paris'te açılan Sergi-i Umumî hatırasına basılan madalyanın ön ve arka yüzü (BOA, TŞH, nr. 388)

tekstil ürünleri, ipek ve ipekböceği kozası çeşitleri, deri çeşitleri, işleme ve oylar, dekorasyon ve müzik enstrümanları, askerî ve sivil mimari örnekleri/maket ve modelleri ve güzel sanatlara dairdi. Avrupa menşeli ürünlerden ekseriyeti, buhar gücüne çalışan makine örnekleri, çift ve harman işlerine mahsus alet ve edevat ile mobilya örneklerinden oluşmaktaydı.

Sergide en geniş yeri, tarım ürünleri almış; ağaç ve kereste numuneleri de burada teşhir olunmuştur. Göl, deniz ve kaya tuzları, mermer ve taş örnekleri; muhtelif madenlerden oluşan maden koleksiyonları ve çini örnekleri; maden ürünleri bölümünde yer almıştır.

Sergide silah bölümü oldukça geniş tutulmuştur. Silahlar Zeytinburnu Fabrika-i Hümayunu, Tersane fabrikaları ve İstanbul'daki fabrikalar ile taşra eyaletlerden gönderilmişti: Zeytinburnu Silah Fabrikası'ndan 4 top, 3 obüs 50 karabina; Tersane fabrikalarından 20 süvari tüfeği ve deniz piyade tüfeği, tunçtan kundağıyla bir deniz topu ve tabanca; Darphane başçarkçısı Waren tarafından geliştirilmiş 3 yeni tüfek modeli; çoğu İstanbul'da bulunan özel fabrikalardan 60 karabina, tüfek ve tabanca. Sergi-i Umumî'de ateşli

silahların yanı sıra İstanbul'dan özel fabrikalardan 100'den fazla kılıç sergilenmişti. Sergide teşhir edilen silahlar arasında kalitesiyle en çok dikkati çeken, Zeytinburnu Fabrikası üretimi yivli top numuneleriydi. Yine aynı fabrikadan İngiliz ve Fransız modellerine göre imal edilmiş karabina tüfekleri, Miralay Fazlı Bey tarafından tasarlanmış küçük bir siper tüfeği, miğfer ve çelik zırhlar yer almaktaydı. Tersanedeki fabrikalardan ise kısa namlulu ve deniz tüfeklerinden 20 tane ilgi çekici silah yer almaktaydı. Hepsi sade ve pratik olan bu eşyalar, Tersane'de keşfedilen bir sisteme göre yapılmıştı. Kuyumculuk sanatı örnekleri özel dolaplar içinde Hazine-i Hümayun'dan gönderilen değerli zümrütler, pırlantalar, gerdanlıklar, küpe ve bilezikler, kemerler, çeşitli kılıçlar, çubuklar ve ayrıca hazineden meskûkât ve madalya örnekleri ile birlikte sergilenmiştir. Sergideki en zengin koleksiyonlar tekstil ürünleri bölümünde bulunuyordu. Eşyaların büyük bir kısmını iki devlet fabrikası olan Basmahane ve Feshane mamulleri oluşturuyordu. Basmahane'den gelen 500 kalem dokumadan 100 kadarı gömleklik ve kadın elbisesi yapımında kullanılan Avrupa'daki örneklerine göre imal

edilmiş desenli alacalardı. 60 civarındaki emprime çeşitleri ise masa örtüsü, perde ve elbiselik olarak kullanılıyordu. Diğer numuneler arasında yünlü ve pamuklu çoraplar, eldivenler, ağartılmamış pamuktan mamul “Amerikan” denilen dokumalar bulunmaktaydı. Feshane’den ise 300 kalem eşya gönderilmişti. Bunların ekseriyetini başta yünden dokunmuş kaliteli kumaşlar olmak üzere ince askerî kumaşlar, ordu mensuplarının giyecekleri için kullanılan kırmızı, siyah veya mavi renkli dokumalar, örtüler, kuşaklar ve çadır kumaşları ile fesler teşkil ediyordu. Bunun yanında Lübnan malı renkli ipekten yapılmış işlemeli kuşaklar; Halep telli ve çiçeklileri; Beyrut, Şam, Bağdat ve Diyarbakır’dan kumaş örnekleri; Bursa’dan futa, kutnu, kemha, lima, atlas vesaire kumaş çeşitleri ve ayrıca muhtelif bölgelere ait yünlü dokumalar, başörtüleri, çoraplar, çeşitli kalın ve ince kumaşlar, perdelik kumaşlar, basma ve kadife çeşitleri, sırma ve ipek işlemeli kumaşlar, başlıklar; çeşitli yazma ve yemeniler, yün numuneleri, halı, kilim ve seccade çeşitleri serginin tekstil bölümünde yer almaktaydı. İşlemeli kumaşların önemli bir kısmı İstanbul üretimi olup altın ve gümüş pullar veya sırma tellerle yapılmıştı. Bu numunelerin önemli bir kısmı Mgr. Hassoun’un müdürü bulunduğu Ermeni Katolik Kız Mektebi öğrencilerinin el işlerinden oluşuyordu. Deri ve post işlerine ait numuneler içinde Beyoğlu Kışlası Atölyesi’nde imal edilmiş deri potinler Sultan Abdülaziz’in takdirini kazanmıştır. Dekorasyon ve müzik enstrümanları içinde, ipekten ve balmumundan imal edilmiş çiçekler ile yabancı menşeli müzik aletlerine yer

verilmişti. Askerî ve sivil mimari örnekleri içinde Galata Köprüsü modeli, Beylerbeyi Sarayı Mabeyn Dairesi modeli yer almaktaydı.

Avrupa’dan getirilen ürünler arasında; İngiltere’den çift aletleri, sap toplamaya yarayan tarak, tohum ekme makinesi, tırpanlar, dövenler, harman makineleri, hububat ayıklama makineleri, saman kıyım makineleri, çırçır makinesi, çukruk, un değirmenleri, makaralar, inek sağmaya yarayan süt makineleri, tekerlekli yangın tulumbaları, el arabaları ve kahve değirmenleri yer almaktadır. Harman makinelerinin bir kısmı insan ve hayvanlardan sağlanan kas gücüyle, bir kısmı ise buhar gücüyle çalışmaktadır. Fransa’dan gelen ürünler arasında mobilyalar öne çıkarken, Avusturya’dan Viyana menşeli mallar arasında, demirden imal edilmiş para kasaları ve şerit makineleri öne çıkmaktadır.

Sergilenen eşyalar fuar süresince satılmış ve kapanıştan sonra yeni sahiplerine teslim edilmiştir. Satılamayan eşyalar için ağustos başından itibaren pazartesi ve çarşamba günleri müzayede yoluyla; geri kalan ürünler ise Galata’da ve İstanbul’un muhtelif mağazalarında satışa sunulmuştur. Avrupa’dan getirilen ziraat aletleri Ferhad Paşa ve Oltanice çiftliklerinde, padişahın huzurunda denenmiş; beğenilenler, numune ve model teşkil etmek üzere Darülfünun binasına nakledilmiş ve buradan 13 çeşit eşya Ahmed Vefik Efendi tarafından Bursa’ya, diğerleri ise hazinece satın alınarak Emlak-ı Hümayun çiftliklerine götürülmüştür.

Üç aylığına açılmış olan Sergi-i Umumî-i Osmanî, halkın rağbeti ve ilgisi yüzünden 5 ay açık kalarak 1863 yılı Temmuz ayında kapanmıştır. Sergide 1.250 adet “Sergi-i Umumî-i Osmanî Hirfet Sanat Ticaret Madalyası” ile “Sergi-i

Umumî-i Osmanî Ziraat ve Sınaat Madalyası” ve 21 adet de Mecidiye Nişanı dağıtılmıştır. Sergi hasılatı masraflarının ancak 1/5’i nispetinde kalmış olduğundan aradaki fark Sultan Abdülaziz tarafından karşılanmıştır. Serginin maliyeti yüksek olmakla birlikte, Osmanlı Devleti’nin bu çapta büyük bir fuarı başarıyla gerçekleştirmiş olması ve bu sayede devlet adamlarının, halkın, esnafın ve çiftçilerin ülkede ve dünyadaki gelişmelerden haberdar olmasını sağlaması açısından başarılı olmuştur. Sergi-i Umumî için Sultanahmet’te yaptırılan ve ileride kalıcı bir çarşıya dönüştürülmesi düşünülen binalar, sergiden birkaç yıl sonra, maalesef yıktırılarak malzemeleri müzayede yoluyla hurda fiyatına satılmıştır.

#### KAYNAKLAR

- Gültekin, M. Edip, “Sergi-i Umumî-i Osmanî (1863 İstanbul Sergisi)”, mezuniyet tezi, İstanbul Üniversitesi, 1982.
- Kasap, Sevilay, “Sergi-i Umumî-i Osmanî, 1863”, yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2003.
- Önsoy, Rifat, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Katıldığı İlk Uluslararası Sergiler ve Sergi-i Umumî-i Osmanî”, *TTK Belleten*, 1984, c. 47, sy. 185, s. 195-235.